

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: "Miłosne" gry słowne Agenta 007 w tłumaczeniu na język polski i rosyjski

Author: Piotr Mamet, Gabriela Wilk

Citation style: Mamet Piotr, Wilk Gabriela. (2019). "Miłosne" gry słowne Agenta 007 w tłumaczeniu na język polski i rosyjski. W: J. Lubocha-Kruglik, O. Małyś, G. Wilk (red.), "Przestrzenie przekładu. T. 3" (S. 115-129). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Piotr Mamet

Politechnika Śląska

Gabriela Wilk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

„Miłosne” gry słowne Agenta 007 w tłumaczeniu na język polski i rosyjski

1. Słowo wstępne

Filmy o przygodach Agenta 007, Jamesa Bonda, dzieła wytwórni filmowej EON Productions Limited¹, do których scenariusz został oparty na powieściach szpiegowskich brytyjskiego pisarza Iana Fleminga, stanowią niezwykle interesujący materiał do badań translatorskich. Bogactwo języka tychże produkcji szczególnie widoczne jest w wypowiedziach głównego bohatera, niejednokrotnie operującego grammi językowymi². Oddanie efektu komicznego oryginału w języku docelowym jest wyzwaniem dla tłumacza, a efekt tej pracy niewątpliwie zasługuje na uwagę³. Niniejsze opracowanie poświęcone jest analizie przekładu z języka angielskiego na język polski i rosyjski „miłosnych” gier słownych Agenta 007. Określenie „miłosne” jest użyte tutaj w sposób eufemistyczny, pozwalający zebrać pod wspólnym mianownikiem wypowiedzi

¹ Do tej pory nakręcono 24 filmy w serii o Jamesie Bondzie.

² O języku Agenta 007 zob. P. MAMET: *Licence to Speak. The Language of James Bond*. Częstochowa 2014.

³ Idiomy Bonda, wypowiedziane w sytuacji zagrażającej jego życiu, zostały już omówione w artykule: P. MAMET, G. GWÓŹDŹ, G. WILK: *(Nie)śmiertelny humor Agenta 007*. W: *Przestrzenie przekładu 2*. Red. J. LUBOCHA-KRUGLIK, O. MAŁYSA. Katowice 2017, s. 169–188. Dany tekst stanowi kontynuację podjętych badań nad tłumaczeniem angielskiego komizmu w filmach bondowskich na dwa języki słowiańskie, dlatego też zastosowano w nim podobną metodologię oraz narzędzia badawcze.

Bonda dotyczące kobiet, ich urody, stroju oraz relacji, w tym także erotycznych, w jakie z nim wchodzi.

2. Przekład humoru jako wyzwanie dla tłumacza

Lingwistyczne teorie humoru zakładają, iż jednym z jego źródeł jest bisocjacja, czyli wyparcie zrutynizowanych schematów myślenia przez zestawienie ich z dotychczas niezwiązanym innymi matrycami doświadczeniem⁴. Koresponduje z tym teoria skryptów semantycznych, przyjmująca istnienie w ludzkim umyśle specjalnych zapisów opartych na doświadczeniu czy też rutynach zachowania. W tekście dowcipu muszą być obecne co najmniej dwa przeciwstawne skrypty⁵.

Jednym z podstawowych językowych nośników humoru są kalambury, czyli, najkrócej mówiąc, gry słów oparte na podwójnym znaczeniu⁶. Odgrywają one ważną rolę jako cecha języka Agenta 007, który tworzy kalambury, opierając się nie tylko na pojedynczych jednostkach leksykalnych, ale również na wykorzystywanych w tym celu idiomach.

Jak pisze Krzysztof Hejwowski, „takie zjawiska jak polisemia czy homonimia, a zwłaszcza ich celowe wykorzystanie w tekście wyjściowym mogą być źródłem poważnych problemów tłumaczeniowych, gdy język docelowy nie dysponuje odpowiednimi jednostkami homonimicznymi czy polisemicznymi”⁷. Alicja Pisarska i Teresa Tomasziewicz dodają, że „trudność tłumaczenia na tym poziomie polega na tym, że jeden leksem może odsyłać do wielu konceptów (znaczeń), ale niekoniecznie w ten sam sposób”⁸.

Tłumacz gier słownych Jamesa Bonda stoi przed zadaniem trudniejszym niż samo znalezienie ekwiwalentnego leksemu lub idiomu w języku docelowym. Ważniejsze jest bowiem uzyskanie efektu komicznego, zachowanie dwuznaczności czy też stworzenie podobnego kalamburu w tekście przekładu.

Pomocnym w omówieniu tego zagadnienia może być pojęcie ekwiwalencji. Należy pamiętać, że jest to termin kontrowersyjny i, jak wskazuje Dorothy

⁴ A. PARTINGTON: *The Linguistics of Laughter. A Corpus-Assisted Study of Laughter Talk*. London–New York 2006, s. 25. Szerzej lingwistyczne teorie humoru zostały scharakteryzowane w: P. MAMET, G. GWÓZDŹ, G. WILK: *(Nie)śmiertelny humor...*, s. 170–172.

⁵ V. RASKIN: *Semantic Mechanisms of Humour*. Dordrecht [etc.] 1985, s. 99; cyt. za: A. PARTINGTON: *The Linguistics...*, s. 28.

⁶ A. ROSS: *The Language of Humour*. London–New York 2005, s. 113 [tłum. P.M.]; por. P. MAMET, G. GWÓZDŹ, G. WILK: *(Nie)śmiertelny humor...*, s. 173–174.

⁷ K. HEJWOWSKI: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa 2006, s. 106.

⁸ A. PISARSKA, T. TOMASZKIEWICZ: *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań 1996, s. 93.

Kenny⁹, postawy badaczy tworzą spektrum od całkowitego uznania i tworzenia typologii ekwiwalencji aż po jej odrzucenie. Autorzy, idąc w ślad za Moną Baker, używają pojęcia ekwiwalencji „ze względu na dogodność – ponieważ większość tłumaczy jest do niej przyzwyczajona bardziej niż z tego powodu, że ma ona jakiś teoretyczny status”¹⁰.

W artykule przyjęto definicję i klasyfikację tejsze zgodnie z propozycją przedstawioną przez wspomnianą Dorothy Kenny, autorkę hasła *Equivalence* w encyklopedii poświęconej studiom tłumaczeniowym pod redakcją Mony Baker – *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*¹¹.

Ujmując pracę tłumacza w kategoriach proponowanych przez Dorothy Kenny, tłumacz analizowanych leksemów i idiomów może zdecydować się na zastosowanie ekwiwalencji referencyjnej czy też denotatywnej (*referential, adenopatie equivalence*), czyli doboru słów w języku docelowym odnoszących się do tego samego obiektu w świecie rzeczywistym. Oznaczałoby to zastosowanie np. w miejsce idiomu w języku angielskim idiomu w języku docelowym opisującego to samo zjawisko. Przykładowo angielski idiom *it's raining cats and dogs* byłby zastąpiony przez polski *leje jak z cebra*, bardziej kolokwialny: *rzuca żabami* czy też rosyjski *льёт как из ведра*. Zastosowanie tego typu ekwiwalencji daje możliwość zachowania idiomatycznego charakteru wypowiedzi, aczkolwiek bez możliwości tłumaczenia dosłownego. Można rozważać, czy tego typu zabieg nie stanowiłby ekwiwalencji konotatywnej (*connotative equivalence*), czyli użycia „w języku oryginału i języku docelowym słów uruchamiających te same skojarzenia w umysłach użytkowników obydwu języków”¹².

Bez względu na klasyfikację taki zabieg może, ale nie musi gwarantować przekazania podwójnego znaczenia użytego w konkretnym kontekście leksemu i idiomu, pozwalającego na poruszanie się między dwoma skryptami i osiągnięcie efektu komicznego. Biorąc pod uwagę ten wymóg, nie można z całą pewnością stwierdzić, czy opisany powyżej zabieg realizuje wskazane typy ekwiwalencji w stu procentach.

Najbardziej stosownym typem ekwiwalencji pomocnym w realizacji translatorskich zadań przedstawionych w niniejszym opracowaniu byłaby ekwiwalencja pragmatyczna (*pragmatic equivalence*) wg typologii Wernera Kollera czy też dynamiczna (*dynamic equivalence*) wg typologii Eugene’a Nidy¹³. Zakłada ona użycie w języku oryginału i w języku docelowym słów wywierających ten

⁹ D. KENNY: *Equivalence* [hasło]. W: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Red. M. BAKER. London–New York 2001, s. 77.

¹⁰ M. BAKER: *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London–New York 2006, s. 5–6.

¹¹ D. KENNY: *Equivalence...*, s. 77–80.

¹² *Ibidem* [tłum. P.M.].

¹³ *Ibidem*.

sam efekt u odbiorców¹⁴. Przekładając to na zadania tłumacza analizowanego korpusu tekstów, oznaczałoby to:

- osiągnięcie efektu dwuznaczności wynikającej ze znaczenia idiomatycznej wypowiedzi oraz kontekstu, do którego w sposób bezpośredni (zleksykalizowany) taka wypowiedź się odnosi;
- w wyniku owej dwuznaczności osiągnięcie efektu humorystycznego.

Podczas realizacji takiego zadania może się okazać, że język docelowy dysponuje leksemem lub idiomem pozwalającym na osiągnięcie efektu ekwiwalencji referencyjnej. Jednakże nawet w tym przypadku zapewnienie ekwiwalencji pragmatycznej jest celem nadrzędnym.

3. Cele i metody badawcze, analizowany korpus

Celem analizy jest ustalenie:

- czy tłumacze dysponują w języku docelowym ekwiwalentnymi leksemami i idiomami, pozwalającymi oddać grę językową oraz osiągnąć dwuznaczny efekt humorystyczny obecny w języku oryginału;
- czy i w jaki sposób tłumacze rozwiązują problem braku takich środków językowych oraz – czy w związku z tym zakładany efekt dwuznaczności jest osiągnięty.

Materiał badawczy obejmował 17 anglojęzycznych filmów o Jamesie Bondzie, które na język polski zostały przetłumaczone za pomocą metody *voice over* oraz podpisów (*subtitling*), a na język rosyjski za pomocą dubbingu¹⁵. Z filmów zostały wyekscerpowane „miłosne” gry słowne, które pojawiają się w partiach Jamesa Bonda dotyczących kobiet, ich stroju, urody i relacji, w jakie z nim wchodzi (30 angielskich kalamburów, 60 tłumaczeń na język polski [wersja lektorska i „napisowa”] oraz 30 tłumaczeń na język rosyjski [wersja dubbingowa]).

W niniejszym artykule zostanie omówionych dziesięć najciekawszych angielskich gier językowych wraz z ich tłumaczeniem. Analizowane przykłady pochodzą z ośmiu filmów i zostaną zaprezentowane w kolejności chronologicznej, czyli zaczynając od kalamburu, który pojawił się w najstarszym filmie. Tłumaczem list dialogowych czytanych przez polskiego lektora jest Magdalena Balcerek, z wyjątkiem filmu *Casino Royale*, do którego autorem tekstu jest Maciej Ejman. Brak natomiast danych dotyczących autora polskich napisów i rosyjskiego dubbingu.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ W Rosji najczęściej stosowaną metodą tłumaczenia filmów obcojęzycznych jest dubbing. W Polsce dubbingowane są przede wszystkim filmy anonimowane.

4. Analiza przekładu gier językowych

W pierwszym filmie serii, zatytułowanym *Dr. No* (1962)¹⁶, Agent Jej Królewskiej Mości prowadzi z Sylvią Trench następujący dialog:

Przykład 1P¹⁷

Tekst _{zr}	L	N
Sylvia: <i>There. How you made me miss it.</i> 007: <i>You don't miss a thing.</i>	Sylvia: <i>Przez Ciebie spudłowałam.</i> 007: <i>Nie, Ty jesteś bez pudła.</i>	Sylvia: <i>Przez Pana spudłowałam.</i> 007: <i>To nie wygląda na pudło.</i>

W przytoczonym fragmencie rozmowy używają czasownika *miss*, który w języku angielskim ma wiele znaczeń, np. ‘zabłądzić, spóźnić się, odczuwać brak kogoś lub czegoś, nie skorzystać z szansy, nie trafić’¹⁸. Sylvia mówi o złym trafieniu w grze w minigolfa spowodowanym niespodziewanym wejściem Bonda. On z kolei wykorzystuje wieloznaczność leksemu i odpowiada dwuznacznie, tzn. ‘zawsze trafiasz w sedno, zawsze trafiasz do celu’, ale także – ‘niczego ci nie brakuje’, odnosząc się do urody kobiety.

Polska wersja lektorska dość umiejętnie nawiązuje do tej gry słownej dzięki zastosowaniu leksemu *pudło* i jego derywatu *spudłować*. *Pudło* oznacza zarówno ‘chybiony strzał’, jak i – w zwrocie *bez pudła*, ‘kogoś lub coś idealnego’. W ten sposób wersja lektorska zachowuje spójność wymiany zdań poprzez użycie przez interlokutorów leksemów z tym samym rdzeniem oraz wykorzystanie wieloznaczności przez 007.

W wersji z napisami również zastosowano leksemy *spudłować* i *pudło*, ale ograniczono się do znaczenia ‘trafić/nie trafić’, tracąc istotę wypowiedzi Bonda.

Na język rosyjski dialog został przełożony w następujący sposób:

¹⁶ *Dr. No*. Reż. T. YOUNG. Scen. R. MAIBAUM, J. HARWOOD, B. MATHER. Wielka Brytania 1962. Polski tytuł filmu: *Doktor No*, rosyjski – *Доктор Ной*.

¹⁷ Przy prezentacji zgromadzonego materiału stosuje się następujące skróty: **Przykład 1P** (itd.) – przykład nr 1 – tłumaczenie na język polski, **Przykład 1R** (itd.) – przykład nr 1 – tłumaczenie na język rosyjski, **Tekst_{zr}** – tekst źródłowy, **L** – polska wersja lektorska, **N** – polska wersja „z napisami”, **D** – dubbing.

¹⁸ Por. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow 2014, s. 1167–1168.

Przykład 1R

Tekst _{zr}	D
Sylvia: <i>There. How you made me miss it.</i> 007: <i>You don't miss a thing.</i>	Sylvia: <i>Но вот. Из-за вас я промахнулась.</i> 007: <i>Вы не промахнулись.</i>

Tłumacz rosyjski, podobnie jak tłumacz polskiej wersji z napisami, nie oddał wieloznaczności angielskiego leksemu *miss*. Użyty zarówno przez kobietę, jak i przez Agenta 007 czasownik *промахнуться* oznacza ‘chybić, nie trafić do celu’¹⁹.

Przykład drugi został zaczerpnięty z filmu *Diamonds Are Forever* (1971)²⁰.

Przykład 2P

Tekst _{zr}	L	N
007: <i>That's quite a nice little nothing you're almost wearing. I approve.</i>	007: <i>Niby nic, a ładnie ubrana. Ładne.</i>	007: <i>Podoba mi się to małe nic, które masz na sobie.</i>

Wypowiedź Bonda w języku oryginału (dosł. *małe nic, które prawie nosisz*) dobrze podsumowuje skąpy strój Tiffany. Bardziej dokładne, choć mniej dowcipne byłyby stwierdzenie *prawie nic, które nosisz*.

Oba polskie tłumaczenia nie są dosłowne, ale oddają istotę dowcipu. Został w nich zachowany kluczowy leksem *nic* oraz sprzeczność pomiędzy byciem ubranym, nie nosząc (prawie) niczego na sobie. Polskie wersje są także krótsze, co odpowiada wymogom przekładu audiowizualnego.

Rosyjski tłumacz miał do dyspozycji podobne środki leksykalne, co obrazuje poniższa tabela.

Przykład 2R

Tekst _{zr}	D
007: <i>That's quite a nice little nothing you're almost wearing. I approve.</i>	007: <i>На вас очень милое почти ничего. Мне нравится.</i>

¹⁹ Рог. *Большой толковый словарь русского языка*. Ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург 2008, s. 1016.

²⁰ *Diamonds Are Forever*. Reż. G. HAMILTON. Scen. T. MANKIEWICZ, R. MAIBAUM. Wielka Brytania – Stany Zjednoczone 1971. Polski tytuł filmu: *Diamenty są wieczne*, rosyjski – *Бриллианты навсегда*.

W przekładzie rosyjskim użyto leksemu *ничего*, będącego ekwiwalentem angielskiego *nothing*. Pojawia się także modulant *ничму*. Trafnie opisano tutaj ledwo zakrywający ciało ubiór bohaterki.

Ciekawy przykład gry językowej pojawia się w filmie *The Man with the Golden Gun* (1974)²¹.

Przykład 3P

Tekst _{zr}	L	N
Dancer: <i>I've lost my charm!</i> 007: <i>Not from where I'm standing.</i>	Tancerka: <i>Straciłam swój czar.</i> 007: <i>Nie sądzę.</i>	Tancerka: <i>Diabli wzięli mój urok.</i> 007: <i>Nie z mojego punktu widzenia.</i>

Tancerka mówi o utracie amuletu, niemniej leksem *charm* funkcjonuje także w znaczeniu ‘urok, wdzięk’²². Agent 007 wykorzystuje z kolei idiom *from where I stand*, oznaczający wydanie opinii opartej na wiedzy lub uczuciach mówiącego. Stosuje więc swój ulubiony chwyt – używa idiomu w znaczeniu przenośnym, ale też i dosłownie odnoszącego się do danej sytuacji. Bond mówi o uroku tancerki, który jest widoczny z miejsca, w którym stoi. Jednocześnie zaprzecza w ten sposób jej stwierdzeniu o utracie amuletu, który jest już w jego posiadaniu.

Przełożenie danego dialogu jest dość trudne. W języku polskim brak polisemii *amulet – urok* i tłumacze obu wersji decydują się mówić o uroku, co koresponduje z odpowiedzią Bonda. Wersja „napisowa” niepotrzebnie obniża styl nadawcy, gdyż tancerka w języku angielskim nie wypowiada się w stylu kolokwialnym.

Tłumaczenia w języku docelowym odnoszą się do idiomatycznego znaczenia wypowiedzi Bonda, czyli komunikowania jego własnej opinii. Jednakże wersja z napisami, poprzez zastosowanie frazy *punkt widzenia*, zachowuje fizyczną dosłowność i przenośne znaczenie idiomu w języku oryginału.

Oto tłumaczenie na język rosyjski:

²¹ *The Man with the Golden Gun*. Reż. G. HAMILTON. Scen. T. MANKIEWICZ, R. MAIBAUM. Wielka Brytania 1974. Polski tytuł filmu: *Człowiek ze złotym pistoletem*, rosyjski – *Человек с золотым пистолетом*.

²² *Wielki słownik angielsko-polski PWN-Oxford*. Red. P. BERĘSEWICZ. Warszawa 2002, s. 192–193.

Przykład 3R

Tekst _{zr}	D
Dancer: <i>I've lost my charm!</i> 007: <i>Not from where I'm standing.</i>	Танцовщица: <i>Я потеряла талисман.</i> 007: <i>Но вы великолены.</i>

Rosyjskimi odpowiednikami leksemu *charm* są: 1. *обаяние, шарм* ‘cecha, która sprawia, że lubisz kogoś lub coś’ oraz 2. *талисман, амулет* ‘przedmiot, który trzymasz lub nosisz przy sobie, ponieważ wierzysz, że przynosi szczęście’²³. W rosyjskiej wersji wypowiedź tancerki odsyła do drugiego znaczenia angielskiego leksemu, natomiast Jamesa Bonda – do pierwszego. Tłumaczowi udało się więc częściowo oddać sytuację z języka wyjściowego poprzez inne sformułowanie. Zrezygnował natomiast z przekazania dwuznaczności użycia angielskiego idiomu *from where I stand*.

W filmie *The Spy Who Loved Me* (1977)²⁴ pojawia się idiom *keep sb's end up*. Jest on odpowiedzią Agenta 007 na pytanie ministra obrony, Sir Fredricka Gray’a, o to, co wyprawia z towarzyszącą mu kobietą.

Przykład 4P

Tekst _{zr}	L	N
007: <i>Keeping the British end up, sir.</i>	007: <i>Dbam o brytyjski interes.</i>	007: <i>Dbam o brytyjski interes.</i>

Czasownik frazowy *keep up*²⁵ oznacza utrzymywanie czegoś na aktualnym poziomie, zapobieganie obniżeniu tego poziomu lub też kontynuację konkretnego działania. Leksem *end* posiada wiele znaczeń, w tym ‘koniec’, ‘cel działania’ lub ‘część czynności’²⁶. Odpowiedź Bonda na pytanie, co robi, można traktować jako zapewnienie, że troszczy się o sprawy Brytanii. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę, że *up* oznacza ruch w górę, a *end* można też interpretować jako ‘penis’, to Bond mówi o dwóch rzeczach naraz: trosce o sprawy Brytanii i czynności, której akurat się oddaje.

Jednobrzmiące polskie wersje należy uznać za udane. Zachowują znaczenie wypowiedzi dotyczące troski o sprawy Wielkiej Brytanii, a poprzez konotacje leksemu *interes*²⁷ umiejętnie nawiązują do dwuznaczności oryginału.

²³ https://dictionary.cambridge.org/pl/словарь/англо-русский/charm_1 [dostęp: 1.12.2017] [tłum. G.W.].

²⁴ *The Spy Who Loved Me*. Reż. L. GILBERT. Scen. Ch. WOOD, R. МАИВАУМ. Wielka Brytania 1977. Polski tytuł filmu: *Szpieg, który mnie kochał*, rosyjski – *Шпион, который меня любил*.

²⁵ *Wielki słownik...*, s. 644–645.

²⁶ *Ibidem*, s. 384–385.

²⁷ Por. *interes*: 1. ‘potrzeba, sprawa, coś do załatwienia’; 2. ‘męski narząd płciowy; penis’. M. CZESZEWSKI: *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa 2006, s. 116.

Tłumacz rosyjski następująco przełożył odpowiedź brytyjskiego szpiega:

Przykład 4R

Tekst _{zr}	D
007: <i>Keeping the British end up, sir.</i>	007: <i>Отстаиваю честь Британии, сэр.</i>

W rosyjskiej wersji James Bond mówi, że broni honoru Brytanii. W tłumaczeniu nie zachowano dwuznaczności oryginału.

Przykład piąty pochodzi z filmu *GoldenEye* (1995)²⁸.

Przykład 5P

Tekst _{zr}	L	N
007: <i>She always did enjoy a good squeeze.</i>	007: <i>Zawsze lubiła solidny wycisk.</i>	007: <i>Zawsze lubiła mocny ścisk.</i>

Xenia Onatop czerpie przyjemność seksualną z zabijania, czasami morduje swoje ofiary przez miażdżący śmiertelny ścisk swoich ud²⁹. Ten sposób, mający duży ładunek (masochistycznej) erotyki, dobrze oddaje leksem *squeeze*, czyli ‘uścisk’, ‘ścisk’ itp. Bond często wykorzystuje wieloznaczność. Xenia ginie zmiażdżona między konarami drzewa, czyli w śmiertelnym uścisku, który zawsze lubiła.

Polskie tłumaczenie „napisowe” korzysta z podobnej wieloznaczności ekwiwalentu, zachowując w pełni intencje oryginału. Wersja lektorska niepotrzebnie traci te walory, używając leksemu *wycisk*, co raczej sugeruje pobicie lub duży wysiłek (por. *dawać – dać komuś wycisk*: 1. ‘bić kogoś’; 2. ‘zmuszać do olbrzymiego wysiłku, męczyć kogoś, narobić przykrości, dopiec komuś’³⁰).

Na język rosyjska dana replika dialogu została przetłumaczona w następujący sposób:

Przykład 5R

Tekst _{zr}	D
007: <i>She always did enjoy a good squeeze.</i>	007: <i>Она любила высокие отношения.</i>

²⁸ *GoldenEye*. Reż. M. CAMPBELL. Scen. J. CAINE, B. FEIRSTEIN. Wielka Brytania – Stany Zjednoczone 1995. Polski tytuł filmu: *GoldenEye*, rosyjski – *Золотой глаз*.

²⁹ J. CORK, C. STUTZ: *James Bond Encyclopedia*. London 2008, s. 79.

³⁰ M. CZESZEWSKI: *Słownik polszczyzny potocznej...*, s. 69.

W rosyjskim przekładzie został zachowany kontekst sytuacyjny (przeciwniczka Agenta 007 ginie nad ziemią). Zostały zachowane również konotacje erotyczne (leksem *отношения* może oznaczać stosunek seksualny, por. *половые отношения, интимные отношения*).

Z filmu *Tomorrow Never Dies* (1997)³¹ został zaczerpnięty poniższy przykład:

Przykład 6P

Tekst _{zr}	L	N
007: <i>I've always enjoyed studying a new tongue, Professor.</i>	007: <i>Poznawanie nowych języków zawsze mnie bawiło, pani profesor.</i>	007: <i>Studiowanie nowych języków sprawia mi przyjemność, pani profesor.</i>

James Bond używa leksemu *tonque*³² oznaczającego język w sensie anatomicznym, jak i używanego w odniesieniu do języka w znaczeniu lingwistycznym. Studiowanie nowego języka to, w konkretnym przypadku, zarówno nauka duńskiego, jak i intymne relacje z nauczycielką. Podobna dwuznaczność polskiego ekwiwalentu *język* ułatwia pracę tłumaczowi. Różnice typu *poznawanie – studiowanie, bawiło – sprawia przyjemność* są nieistotne, gdyż nie zmieniają pointy, a także zachowują wierność oryginałowi.

Przekład rosyjski brzmi tak:

Przykład 6R

Tekst _{zr}	D
007: <i>I've always enjoyed studying a new tongue, Professor.</i>	007: <i>Мне всегда легко давалось изучение нового иностранного языка, профессор.</i>

W rosyjskim tłumaczeniu została zachowana polisemiczność leksemu *tongue* (ros. *язык*). Pojawia się czasownik *даваться*, funkcjonujący w znaczeniu ‘coś przychodzi komuś z łatwością, idzie mu łatwo, nie sprawia trudności’³³. Być może tłumaczenie byłoby lepsze, jeśli zrezygnowano by z użycia przymiotnika *иностраннный*, który od razu wywołuje skojarzenia, że chodzi o język jako system znaków służący ludziom do porozumiewania się. Ale gdy weźmie

³¹ *Tomorrow Never Dies*. Reż. R. SPOTTISWOODE. Scen. M.G. WILSON, B. FEIRSTEIN. Wielka Brytania – Stany Zjednoczone 1997. Polski tytuł filmu: *Jutro nie umiera nigdy*, rosyjski – *Завтра не умрёт никогда*.

³² Por. A.S. HORNBY: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford 2000, s. 1424.

³³ Por. *Большой толковый словарь...*, s. 240.

się pod uwagę, że wypowiedź Bonda była skierowana do nauczycielki języka duńskiego, czyli do osoby innej narodowości niż Agent 007, gra językowa jest dla odbiorcy przekładu zrozumiała.

Podobnie jak powyższy przykład, kolejna „miłosna” gra słowna pochodzi z filmu *Tomorrow Never Dies* (1997).

Przykład 7P

Tekst _{zr}	L	N
007: <i>You made your bed.</i>	007: <i>Już sobie pościeliłaś.</i>	007: <i>Dokonałaś wyboru.</i>

Użyty przez Bonda idiom *make someone's bed* oznacza ‘zastać łóżko’³⁴. Gdyby przetłumaczyć to dosłownie, mogłoby oznaczać ‘zrobić’ sobie łóżko. To dosłowne znaczenie jest zapewne elementem gry słów Agenta 007, który wypomina dawnej kochance wybór innego niż on partnera życiowego. *Make someone's bed* to skrócona wersja przysłowia *You've made your bed and you must lie on it*³⁵.

Wersja lektorska umiejętnie wykorzystuje konotacje z polskim przysłowiem *Jak sobie pościelesz, tak się wyśpisz*, w którym łóżko i pościel stanowią domenę do opisu dokonania wyboru życiowego. Wersja ta jest zatem zbieżna z grami słownymi oryginału. Wersja z napisami jest o wiele uboższa, niepotrzebnie traci „łóżkowe” konotacje i zachowuje jedynie znaczenie dokonania wyboru.

W rosyjskiej wersji dubbingowej słowa brytyjskiego szpiega zostały przetłumaczone w następujący sposób:

Przykład 7R

Tekst _{zr}	D
007: <i>You made your bed.</i>	007: <i>Ты его выбрала.</i>

Rosyjskie tłumaczenie jest bliższe polskiej wersji z napisami. Strategia tłumacza nie uwzględnia idiomatycznego charakteru angielskiego *make someone's bed*. Należy zauważyć, że w języku rosyjskim funkcjonuje przysłowie *Как постелешь, так и поспишь*³⁶.

³⁴ *Wielki słownik...*, s. 93.

³⁵ Por. A.S. HORNBY: *Advanced Learner's...*, s. 103.

³⁶ В.И. ДАЛЬ: *Пословицы русского народа*. Москва 1989. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dahl_proverbs/18540/Как_постелешь%2C_так_и_поспишь [dostęp: 01.12.2017].

Przykład ósmy pojawił się w filmie *The World Is Not Enough*³⁷ (1999).

Przykład 8P

Tekst _{zr}	L	N
Girl: <i>Would you like to check my figures?</i> 007: <i>Oh. I'm sure they're perfectly rounded.</i>	Dziewczyna: <i>Sprawdzi mnie Pan?</i> 007: <i>Na pewno zaokrąglenia są bezbłędne.</i>	Dziewczyna: <i>Czy chce Pan sprawdzić u mnie?</i> 007: <i>Jestem pewien, że wszystko jest na właściwym miejscu.</i>

Dziewczyna pyta, czy Bond chciałby sprawdzić jej obliczenia, dosłownie: liczby (*figures*). Leksem *figure* oznacza także figurę, budowę ciała³⁸. W swojej odpowiedzi Bond nie przejmuje się problemem liczby pojedynczej i mnogiej i wykorzystuje dwuznaczność użytego leksemu. Sam też stosuje dwuznaczny leksem *round*, który może odnosić się do zaokrąglenia danych liczbowych, jak i zaokrąglenia ciała. W ten sposób odpowiada na „księgowy” aspekt pytania, umiejętnie czyniąc aluzje erotyczne.

Przykład 8R

Tekst _{zr}	D
Girl: <i>Would you like to check my figures?</i> 007: <i>Oh. I'm sure they're perfectly rounded.</i>	Девушка: <i>Проверьте данные.</i> 007: <i>Уверен, вы всё сделали как надо.</i>

Rosyjski przekład jest zupełnie pozbawiony podtekstu erotycznego. Wypowiedź Agenta 007 to stwierdzenie faktu, że wszystkie obliczenie są poprawne bez odniesienia do urody kobiety. Warto byłoby się zastanowić, czy nie można byłoby wykorzystać w tłumaczeniu repliki Bonda leksemu *данные*, który może być użyty w znaczeniu ‘wymiary’ (por. *иметь блестящие внешние данные* – ‘o pięknej twarzy, figurze, poruszaniu się itp.’³⁹), np. *Ваши данные мне импонируют / нравятся*.

Kolejna gra językowa również pochodzi z filmu *The World Is Not Enough* (1999).

³⁷ *The World Is Not Enough*. Reż. M. APTED. Scen. D. STEVENS, B. FEIRSTEIN, N. PURVIS, R. WADE. Wielka Brytania – Stany Zjednoczone 1999. Polski tytuł filmu: *Świat to za mało*, rosyjski – *И целого мира мало*.

³⁸ *Wielki słownik...*, s. 439.

³⁹ *Большой толковый словарь...*, s. 1016.

Przykład 9P

Tekst _{źr}	L	N
007: <i>One... last... screw?</i>	007: <i>Wcale mnie nie kręcisz.</i>	007: <i>Już... mnie nie... kręcisz.</i>

Zarówno wersja lektorska, jak i z napisami to ciekawa próba oddania oryginału. Bond jest uwięziony w maszynie do tortur, w której przykręcanie śruby może zmiażdżyć jego kręgi szyjne. Torturuje go Elektra, dawna kochanka, siedząca na Bondzie okrakiem, co daje konotację zbliżenia erotycznego, dość wulgarnie określanego także jako *screw*⁴⁰. Bond odnosi się jednocześnie do dwóch różnych sytuacji: bycia zmiażdżonym w torturach, jak i ewentualności aktu seksualnego. Tłumacze na język polski zdecydowali się na leksem *kręcić*, który bliski jest znaczeniowo oryginałowi i także nawiązuje do widocznych tortur. Erotyczna dosłowność zostaje jednak osłabiona, gdyż *kręcić kogoś* oznacza wywoływać jego zainteresowanie, pożądanie⁴¹. Mamy więc znacznie osłabioną erotyczną wymowę wypowiedzi w języku docelowym, a ponadto zamianę znaczenia – w przeciwieństwie do oryginału Bond wyklucza zainteresowanie partnerką.

Przykład 9R

Tekst _{źr}	D
007: <i>One... last... screw?</i>	007: <i>Ещё... один... раз.</i>

Rosyjska wersja jest zdecydowanie uboższa w porównaniu z angielskim oryginałem, gdyż w ogóle nie została oddana gra językowa oparta na polisemiczności wyrazu *screw*.

Przykład dziesiąty przytoczono z filmu *Casino Royale* (2006)⁴².

Przykład 10P

Tekst _{źr}	L	N
Vesper: <i>I'm the money.</i> 007: <i>Every penny of it.</i>	Vesper: <i>Pieniądze to ja.</i> 007: <i>Do ostatniego pensa.</i>	Vesper: <i>Pieniądze to ja.</i> 007: <i>Do ostatniego pensa.</i>

⁴⁰ *Wielki słownik...*, s. 104.

⁴¹ *Słownik polskich leksemów potocznych*. T. 4: K–L. Red. W. LUBAŚ. Kraków 2006, s. 344.

⁴² *Casino Royale*. Reż. M. CAMPBELL. Scen. N. PURVIS, R. WADE, P. HAGGIS. Wielka Brytania 2006. Polski tytuł filmu: *Casino Royale*, rosyjski – *Казино «Рояль»*.

Język polski stwarza podobne możliwości wypowiedzenia się, zatem w jednobrzmiących wersjach lektorskiej i „napisowej” zastosowano najbardziej ekwiwalentny polski idiom funkcjonujący w podwójnym znaczeniu jak w oryginale.

Oto rosyjski przekład:

Przykład 10R

Tekst _{zr}	D
Vesper: <i>I'm the money.</i> 007: <i>Every penny of it.</i>	Vesper: <i>Я ваш кошелёк.</i> 007: <i>Похоже, я не проделшевил.</i>

Vesper dosłownie mówi o sobie, że jest portmonetką. Mamy tutaj do czynienia z przesunięciem metonimicznym: POJEMNIK za ZAWARTOŚĆ.

5. Wnioski

Analiza tłumaczeń „miłosnych” gier słownych Agenta 007, u których podstaw leżała wieloznaczność leksemów lub skojarzenie z dosłownym znaczeniem idiomu, wykazała, że w polskiej wersji lektorskiej ekwiwalencja pragmatyczna została osiągnięta w większości przypadków (przykład 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10). W wersji z napisami równie często udało się uzyskać ten typ ekwiwalencji (przykład 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10).

Jak zauważa Teresa Tomasziewicz, tłumacz audiowizualny ma duży wpływ na komizm postaci wynikający z jego idiolektu⁴³. W wersji polskiej analizowane dialogi Jamesa Bonda brzmią zabawniej niż w wersji rosyjskiej. Tłumacz rosyjski wielokrotnie zrezygnował z odtworzenia gry językowej, co obniżyło wartość przekładu (przykład 1, 4, 7, 8, 9). Język rosyjski często bowiem nie oferuje leksemów czy idiomów, które pozwoliłyby na zachowanie wieloznaczności oryginału. Ekwiwalencję pragmatyczną tłumacz zastosował w przykładzie 2 i 6. W pozostałych przypadkach jego strategię tłumaczeniową można uznać za uzasadnioną, jednak efekt komiczny został tutaj osłabiony. Brak oryginalnej ścieżki dźwiękowej nie daje widzowi możliwości skonfrontowania przekładu z zamierzeniem scenarzysty filmu – być może również i to wpłynęło na decyzje translatorskie tłumacza rosyjskiego.

⁴³ T. TOMASZIEWICZ: *Przekład audiowizualny*. Warszawa 2005, s. 191.

Пётр Мамет, Габриела Вильк

**«Любовная» языковая игра Агента 007 в переводе
на польский и русский языки**

Резюме

Настоящая статья посвящена рассмотрению способов перевода языковой игры, встретившейся в высказываниях Агента 007 о женщинах, их красоте, одежде и отношениях, в том числе интимных, с героем. Анализу подверглось 10 английских каламбуров, а также 20 их переводов на польский язык (закадровый перевод и субтитры) и 10 переводов на русский язык (дубляж). Исследование показало, что в большинстве случаев польским переводчикам удалось достичь прагматической эквивалентности. В свою очередь, в русском переводе языковая игра часто не сохраняется, из-за чего комический эффект оригинала не был достигнут.

Ключевые слова: аудиовизуальный перевод, Джеймс Бонд, языковая игра, прагматическая эквивалентность

Piotr Mamet, Gabriela Wilk

**Agent 007's “Love” Word Plays and Their Translation
into Polish and Russian**

Summary

The article analyses the methods of translations of word plays which appeared in James Bond's speech concerning women, their beauty, clothes as well as their relationships, including the erotic ones, with the Agent. The analysis covers 10 puns in the source language and their 20 translations into Polish (voice over and subtitles) as well as 10 translations into Russian (dubbing). One may conclude that the Polish translators managed to obtain the effect of pragmatic equivalence. The translation into Russian, on the other hand, very often does not render word play thus losing the comic effect of the original.

Key words: audiovisual translation, James Bond, word play, pragmatic equivalence